

Lernerstrategien und Fremdsprachenlernen

Der Begriff Strategien gehört zu den zentralen Bestandteilen der kognitiven Lernpsychologie. Nach dieser Theorie ist das menschliche **Lernen ein Informationsverarbeitungsprozess**, in dem Lernende sich aktiv, unter Einbeziehung ihrer bereits vorhandenen Wissensstrukturen mit äußeren Reizen auseinandersetzen. Die Lernenden stehen dabei selbst im Mittelpunkt des fremdsprachendidaktischen Interesses. Thematisieren der Strategien im Unterrichtsprozess führt zum autonomen Lernen.

Strategien sind mentale Handlungspläne, um ein Ziel zu erreichen. Der Begriff mental bezieht sich dabei auf einen Kernpunkt der kognitiven Theorie, nämlich dass der Mensch einen erkennenden Geist besitzt, der bewusst Ideen, Pläne usw. konstruiert.

Konkret bedeutet das, dass wir – vorausgesetzt, dass die Lernenden jeweils bewusst beabsichtigen, etwas zu lernen – Eselsbrücken oder Gedächtnisstützen, auch Mnemotechniken genannt, verwenden. Ebenso rechnen wir zu den Strategien den Gebrauch eines zweisprachigen Wörterbuches, das Herstellen von Assoziationen oder das komplexere Erproben einer Hypothese über Regelmäßigkeiten in der Fremdsprache.

Bimmel und Rampillon (2000, 53) bieten eine ausführliche Definition von Lernstrategien aus pädagogischer und allgemein didaktischer Sicht:

- 1. Eine Lernstrategie ist ein Plan der Lernenden.** Da Pläne in der Regel bewusst sind, können sie zum Unterrichtsgegenstand gemacht werden. Erst nach intensiver Übung und Anwendung können nur erworbene Lernstrategien automatisiert werden.
- 2. Der Plan** der Lernenden beinhaltet, **welche (mentale) Handlungen sie jeweils ausführen** wollen, um ein bestimmtes Ziel zu erreichen.
- Um sich eine geeignete Lernstrategie zurechtzulegen, müssen sich **die Lernenden über ihr eigenes Lernziel im Klaren sein**. (z.B. Wenn es mein Ziel ist, Gespräche zu üben, dann erfinde ich eine Gesprächssituation und führe in meiner Phantasie Gespräche mit ihr.) Zusammenfassend kann gesagt werden, dass im Fremdsprachenunterricht die Lernenden nicht nur Fremdsprachen lernen, sondern sie müssen auch **lernen, wie sie am effektivsten und erfolgreichsten Fremdsprachen lernen und gebrauchen können**. Also: nicht was, aber auch wie. Um Lernstrategien zu lernen, muss darüber im Unterricht nicht nur gesprochen werden; sie müssen auch mit gezielten Übungen trainiert werden. Die Schüler sollen **über die Strategien informiert werden**, und zwar:
 - über die **Strategien selbst**,
 - über das **Nutzen der Strategie** (was sie bewirkt, wann sie brauchbar ist),
 - **wie** die Strategie anzuwenden ist,
 - wie man die Strategie **an vergleichbare Ziele anpassen** kann (Transfer).

(vgl. Janíková 2005)

Klassifizierung von Lernstrategien

1. Kognitive Strategien

Kognitive Strategien richten sich auf **die direkte Arbeit am Sprachmaterial** (z. B. das Gruppieren von Wörtern, die Ableitung einer Grammatikregel aus Beispielen, Gebrauch einer anderen Sprache, um Wortbedeutung zu erraten, Notizen machen, komprimieren, überblicken, bilanzieren, Formulieren von Fragen).

2. Soziale Strategien

Soziale Strategien zielen darauf ab, **mit anderen zusammenzuarbeiten** (z. B. von der Zusammenarbeit profitieren: um Erläuterung bitten, um Korrektur bitten, Lernmöglichkeiten schaffen und ausnützen).

3. Affektive Strategien

Mit affektiven Strategien versucht man, **die eigenen Gefühle beim Fremdsprachenlernen bewusst in den Griff zu kriegen** (z.B. Stress reduzieren, sich der Schwierigkeiten bewusst werden, sich selbst motivieren und belohnen, eigene Leistungen nicht mit Leistungen der anderen vergleichen, sondern mit eigenen früheren Leistungen, Entspannungstechniken einsetzen).

4. Metakognitive Strategien

Metakognitive Strategien haben zum Ziel, **den eigenen Lernprozess zu planen**, die erfolgreiche Ausführung der Aufgabe festzustellen (z. B. Strategien beschreiben können, Inhalte und Methoden reflektieren – ständig fragen: „Wozu ist das nützlich?“, Initiative einbeziehen).

(nach Bimmel 1993, 4-11)

Klasifikace učebních strategií podle Rampillonové (1997)

Jestliže se pro nás stane jedním z nejdůležitějších vzdělávacích cílů při vyučování cizího jazyka stane žák, jež se naučí v co největší míře autonomně osvojovat a používat cizí jazyk, musíme mnohem více dbát na zařazování obsahů, postupů a strategií, které jsou silně zaměřeny na reflexi jak daného jazyka a jeho fungování v komunikaci, tak vlastního procesu učení.

Rampillonová (1997) v souvislosti s učebními strategiemi při osvojování cizího jazyka hovoří o tzv. jazykovém povědomí (language awareness) ve smyslu metakognitivních reflexí o učení se cizímu jazyku. Vychází přitom z diskusí k dané problematice v rámci didaktiky angličtiny jako mateřského jazyka, jejichž výsledky a závěry se pozitivně odrazily v didaktice cizích jazyků. Tyto reflexe Rampillonová dělí na několik oblastí a spojuje s nimi konkrétní vyučovací postupy a učební strategie:

1. Oblast lingvistickou (reflexe deklarativních znalostí)

Na tomto místě je míněno **osvojování jazykových prostředků** (slovní zásoba, gramatika, výslovnost, pravopis) a řečových dovedností (poslech a čtení s porozuměním, mluvený a psaný projev). Je třeba, aby se při osvojování výše uvedených jevů kladl důraz na vytváření takových výukových situací, v nichž by si žáci ve větší míře mohli **vytvářet hypotézy** a mechanismech cílového jazyka, tyto pak **ověřovat, kontrolovat, modifikovat** a upřesňovat, což přispívá k jazykové flexibilitě a autonomii učení.

2. Oblast komunikativní (reflexe exekutivních znalostí)

Exekutivní vědomosti a dovednosti se vztahují k **užívání cizího jazyka v komunikativních situacích**. Lze k nim zařadit **kompensační strategie, strategie řeči těla, strategie jazykové promluvy a tzv. strategie dominance** (vztahují se k otázce manipulace a diskriminace pomocí verbálního projevu). Všechny tyto strategie napomáhají uvědomění si procesů, které probíhají při užívání (cizího) jazyka.

3. Oblast vlastního procesu učení (reflexe procedurálních znalostí)

Rampillonová ke strategiím tohoto typu řadí:

- **Podpůrné (nepřímé) strategie**, jež mají především **motivační a aktivizující funkci** v souvislosti s individuálními předpoklady žáků. Proto je nezbytné seznámit žáky se základními informacemi (např. o jejich učebních stylech, o časovém rozvrhu přípravy, o funkci a struktuře používaných učebních materiálů).
- **Primární strategie** při osvojování cizího jazyka, které výraznou měrou přispívají k tomu,

že jsou **jazykové vědomosti a dovednosti reaktivovány, vybavovány a transferovány.**

• **Instrukční strategie**, které pomáhají otázku uvědomování si učebních strategií řešit tím, že je žákům **umožněna sebereflexe a reflexe jednotlivých kroků** při osvojování si určitého učiva (např. pomocí komentáře k jednotlivým krokům při induktivním osvojování gramatického učiva).

4. Oblast komunikativních jazykových činností a strategií

Hlavním cílem moderní komunikativně orientované cizojazyčné výuky je dosažení komunikativní kompetence v jazyce. Proto je problematice komunikativních jazykových činností a komunikativním strategiím věnována v současnosti zvýšená pozornost.

Uživatelé jazyka se musí zapojovat do komunikativních jazykových činností a ovládat **komunikativní strategie**, aby mohli provádět komunikativní úlohy. **Strategie používá uživatel jazyka jako prostředky, jejichž pomocí mobilizuje a vyvažuje své možnosti k aktivování dovedností a postupů tak, aby vyhověl požadavkům, které na něj klade komunikace v rámci dané komunikativní situace, a aby úspěšně dokončil úlohu co možná nejúplněji podle svého záměru.** Komunikativní strategie by neměly být chápány zjednodušeně jako kompenzování jazykových nedostatků nebo nedorozumění v komunikaci. Komunikativní strategie jsou spíše uplatňováním metakognitivních principů: plánovitá příprava, provedení, monitorování komunikativních činností a pokus o vhodnější formulaci během nich. Komunikativními činnostmi je míněna **jazyková recepce, interakce, produkce a zprostředkování – mediace** (viz Společný evropský referenční rámec pro jazyky, 2002). Na tomto místě můžeme pod pojmem strategie rozumět přijetí určitého způsobu jednání, aby se maximálně zvýšila účinnost. Pod pojmem komunikativní strategie lze chápat:

• **Strategie recepce**

Patří k nim strategie, jež rozvíjí schopnost rozpoznávat kontext a uplatňovat znalosti okolního světa, které jsou pro učícího se jedince důležité, a souběžná aktivizace příslušných schémat. Tato schémata vyvolávají očekávání, že to, co bude následovat, bude mít určitou skladbu a obsah. Postupně se tak vytváří představa o významu/obsahu, jenž je právě vyjadřován, a vytváří se hypotéza o komunikativním záměru promluvy. Během procesu postupného přibližování se zaplňují možné mezery ve sdělení, aby se zpřesnila představa o významu a smyslu sdělení. Mezery vyplňované pomocí deduktivních technik mohou být jazykovými nedostatky, špatnou kvalitou příjmu, nedostatečnou aktivizací asociovaných vědomostí aj. Prostřednictvím klíčových signálů přicházejících z vlastního textu i z kontextu se proěřuje účinnost vznikajícího modelu, aby se zjistilo, zda zapadá do aktivovaného schématu.

• **Strategie produkce**

Strategie produkce zahrnují schopnost mobilizovat vnitřní zdroje a přitom udržet v rovnováze různé kompetence v tom smyslu, že se využijí silné stránky a potlačí ty slabší tak, aby dostupný potenciál odpovídal danému charakteru úlohy. Aktivují se vnitřní zdroje, které zahrnují vědomou přípravu, zvažují účinek různých stylů a volbu jazykových prostředků s ohledem na publikum/partnera a v případě zjištěného nedostatku něco si vyhledat nebo požádat o pomoc. Při úspěšné aplikaci strategií se uživatel jazyka staví pozitivně k jazykovým prostředkům, kterými disponuje: pomocí „jednoduchého“ jazyka se vyjadřuje přibližně a obecně, užívá parafrázi, užívá kompenzační strategie. Ke strategiím produkce je třeba zařadit také uvědomělé monitorování úspěšnosti promluvy vzhledem k jejímu působení na partnera i schopnost autokorekci chyb.

• **Interaktivní činnosti a strategie**

V průběhu ústní interakce jsou soustavně využívány strategie spojené s produkcí i recepcí jazyka. Uplatňují se zde také skupiny kognitivních a kolaborativních strategií (strategie jazykové promluvy – discourse strategies), které se vztahují ke zvládnutí kooperace a interakce. Jde o střídání partnerů v promluvě, předávání slova, zformulování problému,

zopakování a shrnutí toho, k čemu se dospělo. Interakce prostřednictvím psané formy jazyka zahrnuje například následující činnosti: tvorbu, předávání a výměnu poznámek a zápisů; korespondence.

• **Mediační strategie**

Pojem mediační strategie označuje zprostředkovací roli mezi partnery komunikace, kteří nejsou schopni si porozumět. Patří k nim ústní tlumočení, písemný překlad, shrnování a parafrázování textů v daném jazyce. Mediační strategie odrážejí různé způsoby, jak se vypořádat s využíváním omezených zdrojů pro zpracování informací a pro nalezení odpovídajícího významu. Tento proces může zahrnovat určitou míru předběžného plánování, aby si zprostředkovatel zorganizoval a co nejvíce rozšířil své možnosti (např. rozšíření vlastních znalostí v určitém oboru), zaznamenávání překladu, překlenování mezer při tlumočení, kultivování jazykového projevu pomocí slovníků, konzultací s odborníky aj.).

• **Strategie neverbální komunikace**

Strategie neverbální komunikace jsou spojeny s:

- a) praktickými úkony doprovázejícími jazykové činnosti (např. ukazování rukou, pohledem, přikývnutím; zjevně pozorovatelné úkony, o kterých lze předpokládat, že jsou v rámci promluvy jasné; těchto úkonů se používá spolu s deiktickými výrazy k označování předmětů, lidí aj.),
 - b) paralingvistikou (řečí těla), která se liší od praktických úkonů doprovázených verbálním vyjádřením tím, že je spojena s konvenčními významy, které se mohou v jednotlivých kulturách výrazně lišit (jedná se o používání gest, mimiky, držení těla, očního kontaktu s partnery, proxémiky aj.),
 - c) extralingvistickými zvuky řeči, které jsou nositeli významu (např. vyžadování ticha, vyjádření znechucení, nespokojenosti aj.),
 - d) prozodickými vlastnostmi, které vystupují v promluvě v roli konvenčního významu (např. výška hlasu, melodie, přízvuk aj.)
-